MELUZYNA
ISSN 2449-7339
1 (24) (2026) | Rocznik XIII
DOI: 10.26485/me.2026.1-06
INEDITA

Sebastian Pieróg*
Uniwersytet Wrocławski
ORCID: 0009-0008-6997-2410

Joachima Bielskiego *Monodyja na pogrzeb świętej pamięci Stefana I, niezwyciężonego króla polskiego* oraz *Pamiątka panu Jakubowi Strusowi, staroście chmielnickiemu.* Komentowana edycja dwóch funeraliów z końca XVI wieku

Wprowadzenie do lektury

Joachimowi Bielskiemu, autorowi dwóch tytułowych utworów żałobnych, opublikowanych w latach 1588–1589, nie poświęca się zbyt wiele miejsca we współczesnych opracowaniach historycznoliterackich[1]. Informacje na temat szesnastowiecznego poety, kronikarza i sekretarza królewskiego trzeba więc czerpać przede wszystkim z dwóch poświęconych mu monografii autorstwa Władysława Nehringa i Kazimierza Breitmeiera[2]. Większość prac wzmiankujących o pisarzu skupia się na *Kronice polskiej* z 1597 r. Dzieło to, zapoczątkowane przez ojca Joachima, historyka Marcina Bielskiego, po jego śmierci zostało dokończone i wydane przez syna. A przecież w dorobku autora, poza monumentalnym opracowaniem przedstawiającym dzieje

* sebastianpierog99@gmail.com

1 Większość opracowań dotyczących twórczości Joachima Bielskiego pochodzi z drugiej połowy XIX w. oraz pierwszej połowy XX w.

2 Są to: Nehring, 1860 oraz Breitmeier, 1928.

ojczyste, znajdują się także liczne poezje łacińskie[3] oraz kilka polskich wierszy, którym dotychczas nie poświęcono należnej uwagi w rozważaniach naukowych.

Część łacińskich utworów Joachima Bielskiego została wydana w zbiorze pt. *Carminum liber I*[4] (1588), zawierającym szesnaście ód, wśród których trzy poświęcone zostały królowi Zygmuntowi III, kolejne zaś innym, prominentnym postaciom ówczesnej sceny politycznej, np. Marcinowi Leśniowolskiemu, kasztelanowi podlaskiemu, czy kanclerzowi wielkiemu koronnemu, Janowi Zamoyskiemu. Co warte odnotowania, łaciński dorobek poetycki Joachima Bielskiego doczekał się współczesnego wydania w tomie *Carmina Latina*, opracowanym przez Tadeusza Bieńkowskiego (Bielski, 1962). Najbardziej rozpoznawalnym i najczęściej przedrukowywanym wernakularnym lirykiem kronikarza jest *Pieśń nowa o szczęśliwej potrzebie pod Byczyną* z 1588 roku[5]. To również jedyny z polskich wierszy Bielskiego, który został powtórnie wydany w wersji przygotowanej przez Jana Czubka i opublikowanej w 1910 r. (Bielski, 1910). Do edycji Czubka dołączone zostały także dwa niewielkie utwory o charakterze nagrobkowym: *Nagrobek Hawryle Hołubkowi, wodzowi kozackiemu niepospolitemu* i *Nagrobek Mikołajowi Kiermańskiemu, sławnemu rotmistrzowi pieszemu*[6]. Listę polskojęzycznych wierszy Joachima Bielskiego należy poszerzyć o wzmiankowany przez Henryka Barycza (Barycz, 1936, s. 62) *Genethliacon najjaśniejszego Władysława królewica polskiego i szwedzkiego*. Jest to utwór napisany z okazji narodzin syna Zygmunta III Wazy i wydrukowany w 1595 r. Z przeglądu polskich liryków pióra królewskiego sekretarza dość jasno zarysowuje się ich zakres tematyczny, który można określić, za Józefem Budzyńskim (Budzyński, 1985, s. 119), jako twórczość okolicznościową i patriotyczno-polityczną.

Do szczupłego zestawu poloników Joachima Bielskiego zaliczają się również dwa, obecnie niemal nieznane, utwory o charakterze żałobnym: *Monodyja na pogrzeb świętej pamięci Stefana I* (1588) oraz *Pamiątka Jakubowi Strusowi, staroście chmielnickiemu* (1589)[7], oba wydane w oficynie Jakuba Siebeneichera.

Pierwszy z wymienionych to utwór napisany na okoliczność śmierci Stefana Batorego, zmarłego 12 grudnia 1586 r. w Grodnie. Podobnie jak w przypadku innych drobnych poezji Joachima Bielskiego wzmianki o tym upamiętniającym króla wierszu są w opracowaniach poświęconych literaturze dawnej praktycznie nieobecne. Najczęściej wiersz pojawia się jedynie jako element dorobku autora *Kroniki polskiej*. Nieco więcej uwagi poświęcił mu tylko Wacław Aleksander Maciejowski. W bogatej materiałowo książce *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830* omawia on łacińską poezję Joachima Bielskiego oraz dwa

---

[3] Łaciński dorobek pisarza nie doczekał się dotychczas pełnego polskiego przekładu. O łacińskiej poezji Joachima Bielskiego pisał nieco szerzej Józef Budzyński (Budzyński, 1985, s. 119). Wskazywał on na liczne nawiązania XVI-wiecznego autora do wzorców antycznych, jak również rodzimych, głównie do Jana Kochanowskiego i jego łacińskiego tomu *Lyricorum libellus*.

[4] Pisarz planował opublikowanie łącznie 37 łacińskich ód, mających ukazać się w dwóch zbiorach.

[5] Utwór przedrukowywany był w całości lub we fragmentach w XX-wiecznych antologiach: Sokołowska, 1959; Żukowska, 1997 oraz Kapuścik, Podgórski, 1970.

[6] Zob. Bielski, 1910.

[7] W dalszej części artykułu tytuły omawianych utworów zostaną skrócone do postaci: *Monodyja…* oraz *Pamiątka…*

jego polskie utwory, wśród nich *Monodyję*… Maciejowski zauważa, iż początek wiersza oraz jego trzy ostatnie zwrotki nawiązują do piątej sielanki Wergiliusza (Maciejowski, 1852, s. 336). Dziełko to nie jest jedynym funeralium poświęconym zmarłemu władcy, które wyszło spod pióra królewskiego sekretarza. Poza polskim panegirykiem powstały również cztery łacińskie żale. Co warte uwagi, środkowa część *Monodyi*… pokrywa się treściowo z jednym z tych łacińskich utworów (Nowak-Dłużewski, 1969, s. 195).

Podkreślmy jeszcze, że *Monodyja*… jest jedynym znanym dziś polskojęzycznym utworem żałobnym poświęconym śmierci Stefana Batorego. Warto również wspomnieć, iż grono poetów, którzy zdecydowali się oddać literacki hołd władcy, było zaskakująco skromne[8]. Niewielka liczba wierszy łacińskich powstałych z okazji śmierci i pogrzebu króla wyszła spod piór mało znanych wierszopisów i nie odznaczała się wysokim kunsztem artystycznym (Nowak-Dłużewski, 1969, s. 192).

W przypadku kresowego rodu Strusów (Strusiów) utworów takich znamy dużo więcej. Poetyckie funeralia dla poległych w walkach z Tatarami członków tej familii wyszły spod piór wielu czołowych autorów polskiego renesansu, m.in. Jana Kochanowskiego, Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego czy Bartosza Paprockiego[9], co wskazuje, że opowieści o ich czynach były w Rzeczpospolitej XVI w. szeroko znane.

Pamiątka Jakubowi Strusowi, staroście chmielnickiemu, czyli drugi z udostępnionych w tej edycji utworów Bielskiego, została poświęcona upamiętnieniu rycerza poległego w bitwie pod Baworowem (1589). Panegiryk ten jest właściwie nieobecny w dyskursie historycznoliterackim, a nieco szerzej omówiony został jedynie w książce Ludwiki Szczerbickiej-Ślęk *Duma staropolska. Z dziejów poezji melicznej*[10]. W monografii gatunku zamieszczono także pełny przedruk *Pamiątki* we współczesnej transkrypcji[11], jednak bez aparatu edytorskiego. Wrocławska badaczka zwróciła też uwagę na podobieństwo utworu Bielskiego do *Trenów panu Jakubowi Strusowi od rąk tatarskich zginionemu* (1589) Marcjana Kobiernickiego. Poszczególne fragmenty obu funeraliów brzmią bardzo podobnie, miejscami są wręcz identyczne, jednak, jak zauważa Szczerbicka-Ślęk, trudno jednoznacznie stwierdzić, który z wydanych w jednym roku tekstów był dla drugiego wzorcem (Szczerbicka-Ślęk, 1964, s. 46).

---

[8] Więcej na temat pośmiertnego upamiętnienia Stefana Batorego oraz przyczyn niewielkiej reprezentacji utworów nagrobnych dla władcy piszą: Juliusz Nowak-Dłużewski (Nowak-Dłużewski, 1969, s. 192) oraz Jerzy Besala (Besala, 1992, s. 482).

[9] O walecznych dokonaniach Strusów i tragicznych zgonach na polach bitwy pisali w swoich utworach: Jan Kochanowski (Kochanowski, 1584), Mikołaj Sęp-Szarzyński (Sęp-Szarzyński, 1601). Wspomina o nich także Bartosz Paprocki (Paprocki, 1578).

[10] Szczerbicka-Ślęk, 1964.

[11] Transkrypcję w obecnej edycji skolacjonowano z przedrukiem zamieszczonym w publikacji Ludwiki Szczerbickiej-Ślęk (Szczerbicka-Ślęk, 1964).

Monodyja na pogrzeb świętej pamięci Stefana I

Tekst główny *Monodyi…* poprzedzony został dwiema drobniejszymi cząstkami, stanowiącymi typowe dla epoki preliminaria drukarskie. Pierwszą jest stemmat, w skład którego wchodzi rycina przedstawiająca herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz czterowersowy epigram na „Orła Białego", nawiązujący bezpośrednio do elementów obecnych w herbie. Druga to licząca osiemnaście wersów dedykacja dla królowej Anny Jagiellonki – wdowy po Stefanie Batorym. Stanowi ona próbę pocieszenia adresatki oraz daje wyraz głębokiego smutku poddanych, spowodowanego odejściem władcy. Ostateczny wydźwięk dedykacji ma jednak charakter krzepiący: żałoba nie będzie trwała wiecznie, bo oto na tron wstępuje Zygmunt III Waza, siostrzeniec Anny, co oznacza, iż panowanie Jagiellonów w Rzeczypospolitej będzie miało swoją kontynuację. Do skomponowania wiersza upamiętniającego króla Bielski użył strofy safickiej mniejszej o trzech wersach jedenastozgłoskowych i jednym pięciozgłoskowym. Całość utrzymana została w antycznym anturażu, uzyskanym poprzez liczne nawiązania do kultury i mitologii greckiej, a centralna postać utworu – król – zostaje porównana do antycznego bohatera wojny trojańskiej, czyli Hektora. Zgodnie z założeniami gatunkowymi żałobnego panegiryku autor wylicza godne wiecznej chwały czyny Batorego, zapewniające mu nieśmiertelną sławę, której strażniczkami w utworze Bielskiego stają się rzeki:

I umarł czy żyw, gdyż prze sprawy swoje
Tu, póki Wisła i Niepr prędki płynie,
Na świecie słynie[12].
(w. 2–4)

O wyjątkowym znaczeniu zmarłego władcy zaświadcza również grono żałobników, do którego należą nie tylko wszyscy Polacy i Węgrzy, ale także „greckie kraje". Bielski w swojej twórczości stosował nawiązania do rodzimej tradycji literackiej, czego przykład stanowi wizja nieba przedstawiona w *Monodyi*... Przywołuje ona na myśl podobny opis życia po śmierci zawarty w *Elegii IV 2* Jana Kochanowskiego i w polskim epicedium *O śmierci Jana Tarnowskiego*, poświęconych pamięci Jana Tarnowskiego (Kochanowski, 2018, s. 110).

Wiersz dla Batorego ukazuje Bielskiego jako pisarza zaznajomionego nie tylko z tradycją gatunku, lecz także jako sprawnego wierszopisa, który potrafi umiejętnie posługiwać się słowem poetyckim i komponentami topiki żałobnej. Warto przytoczyć między innymi posłużenie się kontrastami: „żywot bezpieczny" – „kłopot", „tu płacz" – „tam radość"; autor uwydatnia w ten sposób różnice między trudem życia doczesnego a spokojem i szczęściem czekającym po śmierci na zasłużonych dla ojczyzny. Odnotujmy jeszcze łączenie wyobrażeń antycznych z chrześcijańskimi: zmarły wystylizowany jest na antycznego boga, mieszka bowiem w empireum Kastora i Polluksa, jednocześnie jednak zajmuje miejsce wśród aniołów i posiada prerogatywy świętych pozwalające mu uzyskać błogosławieństwo dla Polski i swoich poddanych. Postać króla w wierszu Joachima Bielskiego podlega sakralizacji, na co wskazują zwroty takie

[12] Bielski, 1588.

jak np. „króla świętego" i umieszczenie władcy między aniołami. Podobnie – opis grobowca władcy zawiera napomknienie o miejscu pochówku jako relikwiarzu świętego, przy którym oddawana będzie należna mu cześć. Poeta zapowiada również, że boskość polskiego monarchy zostanie uhonorowana przez upersonifikowaną Polskę:

Będziesz mieć ołtarz od nas poświęcony […]
I grób z marmuru, gdzie o pewnej dobie
Polska z ukłony dary odda tobie,
Kości twe w złoto będą oprawione,
Za święte czcione.
(w. 39, w. 41–44)

Ostatnim składnikiem druczku jest liczące osiem wersów epitafium dla króla, zatytułowane *Napis Stefanowi I, niezwyciężonemu monarsze polskiemu*.

Pamiątka panu Jakubowi Strusowi, staroście chmielnickiemu

W przeciwieństwie do *Monodyi*… wiersz dla Strusa nie zawiera stemmatu, a tekst poprzedzony jest jedynie dedykacją dla Mikołaja Zebrzydowskiego, która nie nawiązuje wprost do treści samego utworu. Autor zawiera w niej bowiem życzenia z okazji objęcia przez adresata nowego urzędu<?>[13] oraz wyraża nadzieję na jego szczęśliwy powrót do domu po spełnieniu istotnych dla dobra ojczyzny obowiązków.

Także w tym utworze Bielski użył strofy safickiej mniejszej oraz nawiązał do tradycji antyku. Powtórzono tu, znane z funeralium dla Batorego, porównanie zmarłego do Hektora, a także – co nowe – do Herkulesa:

A jako Greki gromił Hektor sławny
Albo Herkules, on bohatyr dawny,
Łamał centaury ony konnonogie
Lubo lwy srogie.
(w. 25–28)

Czyny dokonane na polu bitwy przez Strusa zostają bowiem utożsamione z dwunastoma pracami Herkulesa. Ich wykonanie wymagało wyjątkowej siły i heroizmu, co stawia poległego na Podolu rotmistrza na równi ze sławnym greckim bohaterem. W wierszu dla Strusa zindywidualizowany podmiot ujawnia się jako osoba pogrążona w żalu po śmierci kresowego rycerza. Początek wiersza wyznacza bezpośredni zwrot do Erato, muzy poezji lirycznej, przypominający początek *Trenu XV* Jana Kochanowskiego:

[13] W 1589 r. Zebrzydowski brał udział w ratyfikacji traktatu bytomsko-będzińskiego.

Bielski:
Śliczna Erato, weźmi cytrę złotą,
Kochanowski:
Erato złotowłosa i ty, wdzięczna lutni[14].

Tragiczna śmierć Strusa zostaje zapowiedziana poprzez różne znaki (prodigia) występujące w przyrodzie: „Na ten mord srogi przed tym niebo drżało" (w. 73). Bielski skrótowo przypomina też przebieg bitwy, donosząc, że przed Strusem poległo już szesnastu rycerzy. Także w tym miejscu rozpoznać można ponowną aluzję do *Trenu XV* Kochanowskiego:

Bielski:
Już to szesnaście mogił w polu stoi.
(w. 17)

Kochanowski:
Widzę czternaście mogił […].
(w. 13)

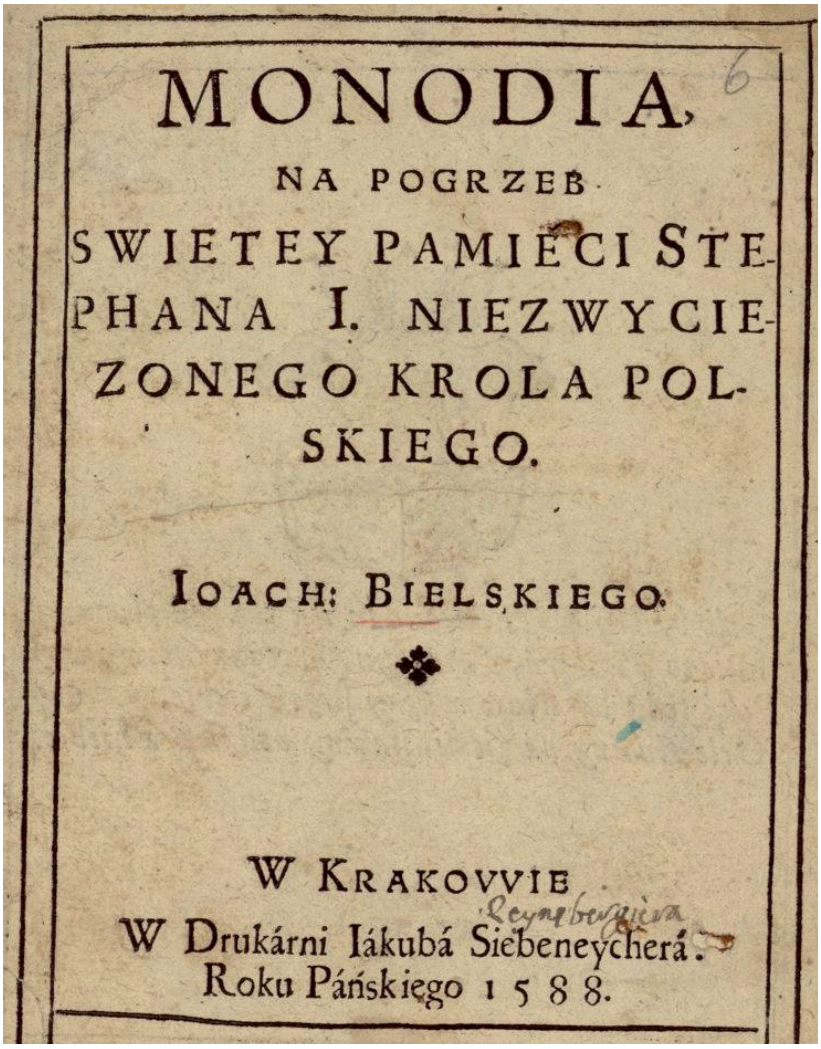
Pojawiający się już w *Monodyi…* motyw rzeki został zastosowany również w drugim z utworów, jednakże w innej funkcji. W nagrobku dla Batorego tok Wisły i Dniepru stanowił gwarancję wiecznej sławy króla, zaś w *Pamiątce…* rzeki wraz z płaczącym niebem stanowią część przyrody, która cierpi z powodu śmierci polskiego rycerza. Ważny element lamentu dla Strusa stanowi opis rytuału pogrzebowego, którym przyroda honoruje zmarłego. Pochówek prowadzony jest przez boginki leśne – dryjady i nimfy, do których przyłączają się rycerze. Świat przyrody, postaci mitologiczne i ludzie jednoczą się w żałobie po śmierci Strusa, co zaświadcza o wyjątkowej chwale i ogromnym, niemalże ponadludzkim, znaczeniu jego zasług. W przeciwieństwie do *Monodyi…*, utwór upamiętniający Strusa obfituje w nawiązania do rzeczywistych wydarzeń historycznych stanowiących tło tragicznej śmierci rycerza, co sprawia, że upodabnia się on do staropolskich dum i pieśni rycerskich.

Wierszopisarstwo staropolskiego kronikarza stanowi przykład postępującej konwencjonalizacji w obrębie szesnastowiecznej poezji żałobnej. Omawiane dzieła zawierają motywy powszechnie stosowane przez wczesnorenesansowych twórców liryki nagrobnej. Do charakterystycznych dla tego gatunku elementów możemy zaliczyć m.in: wyliczenie zasług zmarłego (*Monodyja…*, w. 13–14, 17–20; *Pamiątka…*, w. 23–24, 29–30), zapewnienie o wiecznej sławie, którą osiągnął dzięki swoim chwalebnym czynom za życia (*Monodyja…*, w. 2–4, 41–44; *Pamiątka…*, w. 65–66, 35–36), odwoływanie się do motywów antycznych, które niejednokrotnie przeplatały się z tradycją chrześcijańską (*Monodyja…*, w. 11–12, 25; *Pamiątka…*, w. 25–30), czy wreszcie retorykę konsolacyjną (*Monodyja…*; *Do najaśniejszej królowej* w. 1–14).

[14] Kochanowski, 1580.

Podstawy edycji

Podstawą wydania *Monodyi na pogrzeb świętej pamięci Stefana I…* jest unikatowy egzemplarz druczku znajdujący się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie (sygn. SD XVI. Qu. 12). Zabytek składa się z czterech kart formatu *quatro*. Reprodukcja zabytku dostępna jest w formie elektronicznej w serwisie Polona[15].

MONODIA,

NA POGRZEB

SWIETEY PAMIĘCI STE-
PHANA I. NIEZWYCIE-
ZONEGO KROLA POL-
SKIEGO.

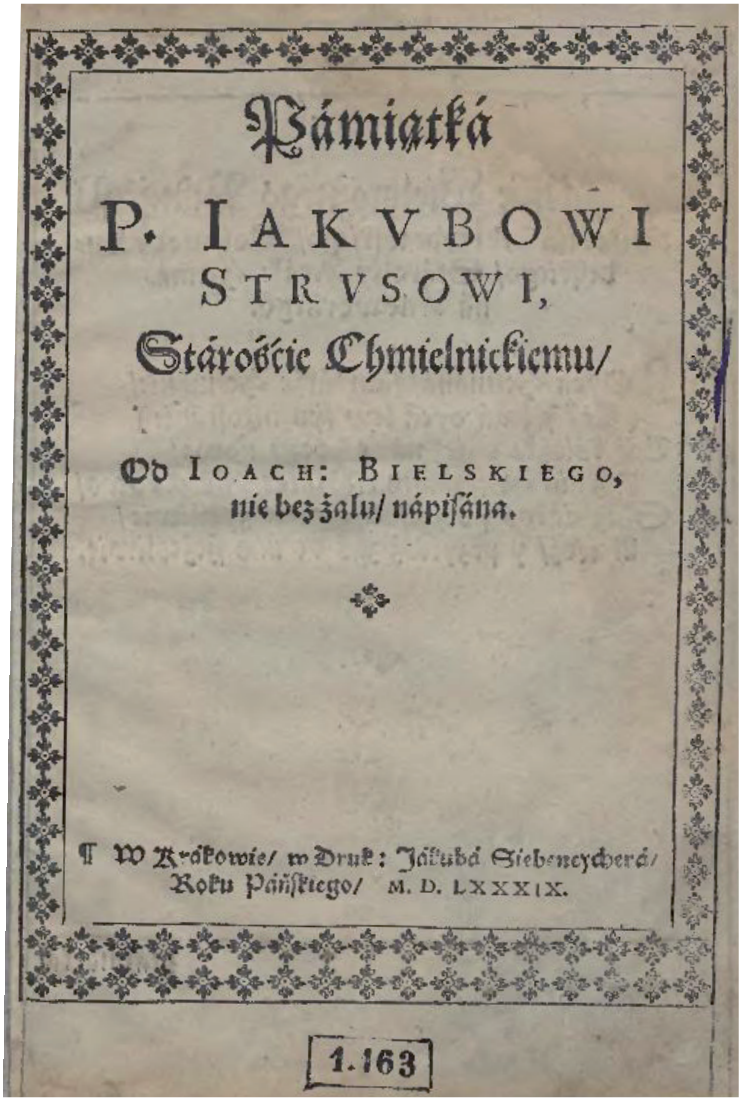
IOACH: BIELSKIEGO.

W KRAKOVVIE
W Drukárni Iákubá Siebeneycherá.
Roku Pánskiego 1588.

[karta tytułowa w obramowaniu; antykwa:] MONODIA, | NA POGRZEB | SWIETEY PAMIECI STE- | PHANA I. NIEZWYCIE- | ZONEGO KROLA POL- | SKIEGO. | IOACH: BIELSKIEGO. | [rozetka typograficzna] | W KRAKOVVIE | W Drukárni Iákubá Siebeneycherá. | Roku Pánskiego 1588.

[15] Bielski, 1588.

Z kolei podstawą wydania *Pamiątki panu Jakubowi Strusowi* jest unikat ze zbiorów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (sygn. XVI. Qu. 2103). Druk liczy cztery karty formatu *quarto*. Reprodukcja zabytku dostępna jest w formie elektronicznej w serwisie Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej<?>.[16]

Pámiątká
P. IAKVBOWI
STRVSOWI,
Stárośćie Chmielnickiemu/
Od IOACH: BIELSKIEGO,
nie bez żalu/ nápiſána.
W Krákowie/ w Druk: Jákubá Siebeneycherá/
Roku Páńſkiego/ M. D. LXXXIX.
1.163

[karta tytułowa w obramowaniu z ornamentu typograficznego; fraktura:] Pámiątká | [antykwa] P. IAKVBOWI | STRVSOWI, | [fraktura] Stárośćie Chmielnickiemu/ | Od [antykwa] IOACH: BIELSKIEGO, | [fraktura] nie bez żalu/ nápisána. | [ornament typograficzny w kształcie rozetki] | W Krákowie/ w Druk: Jákubá Siebeneycherá/ | Roku Páńskiego/ M. D. LXXXIX.

[16] Bielski, 1589.

Zasady transkrypcji

Skróty tytulatury rozwinięto w nawiasach kwadratowych.

Zastosowano współczesne zasady interpunkcji oraz zapisu małych i wielkich liter. W przypadku wielkich liter szwabachy diakrytykę uzupełniono (np. *Swietey* → *Świętej*, *Smierći* → *Śmierci*, *Zal* → *Żal*).

Rzeczowniki i zaimki odnoszące się do osoby Boga zapisano wielką literą.

Zmodernizowano pisownię łączną i rozdzielną (np. *coby* → *co by*, *ktoby* → *kto by*).

Pisownię przyimków z zaimkiem uzgodniono ze współczesnymi zasadami (np. *ztymi* → z *tymi*).

Zastosowano pisownię partykuły *li* z dywizem (*mali* → *ma-li*).

W transkrypcji nie zachowano *a* jasnego (otwartego) (*á*).

Pisownię *o* i *ó* zmodernizowano (np. *Bog* → *Bóg*, *Krolowa* → *Królowa*, *dźiadow* → *dziadów*).

Samogłoski nosowe zapisano zgodnie ze współczesną normą (np. *ßćześliwie* → *szczęśliwie*).

Zachowano konsekwentną w obu zabytkach pisownię zaimka *sie* bez nosówki.

Zmodernizowano pisownię szeregu *i*, *j*, *y* (np. *woley* → *wolej*, *oboie* → *oboje*, *posłuchay* → *posłuchaj*, *przyidzie* → *przyjdzie*).

Znak *u*, zapisany w podstawach transkrypcji również jako *v*, konsekwentnie oddano jako *u* (np. *vstawnie* → *ustawnie*, *vmarł* → *umarł*, *vlubioną* → *ulubioną*).

W słowach pochodzenia obcego *-i-* rozszerzono do *-ij-* (np. *chrześciańskie* → *chrześcijańskie*, *Kaspiskich* → *Kaspijskich*).

Z dwóch zapisów formy *miedzy* i *między*, wybrano zgodny ze współczesnym, sprowadzając je do postaci: *między*.

Długie *ſ* i krótkie *s* sprowadzono do jednolitego zapisu: *s*.

Zmodernizowano grafię szeregu *s*, *z*, *sz*, *ś* (np. *Slachetny* → *Szlachetny*, *rośśieie* → *rozsieje*).

Uzupełniono znaki diakrytyczne lub usunięto zbędne (np. *naden* → *nadeń, raczy* → *raczy*).

Ligaturę *ß* zapisano jako *sz* (np. *deßcz* → *deszcz*).

Nie zachowano oznaczenia podwójnej miękkości (np. *rządźi* → *rządzi*, *wźięćiu* → *wzięciu*, *cźćione* → *czcione*, *rzędźie* → *rzędzie*).

Zmodernizowano zapis szeregu *c*, *cz* (*precż* → *precz*).

Uwspółcześniono grafię szeregu *z*, *ź*, *ż* (np. *oyczyznie* → *ojczyźnie*, *rozne* → *różne*).

Zachowano dawną grupę spółgłoskową *źrz* (np. *zaźrzałaś*).

Zapis głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych uzgodniono ze współczesną normą (np. *bespieczny* → *bezpieczny*, *roskazuie* → *rozkazuje*, *bydʒ* → *być*).

Usunięto geminata: *białły* → *biały*.

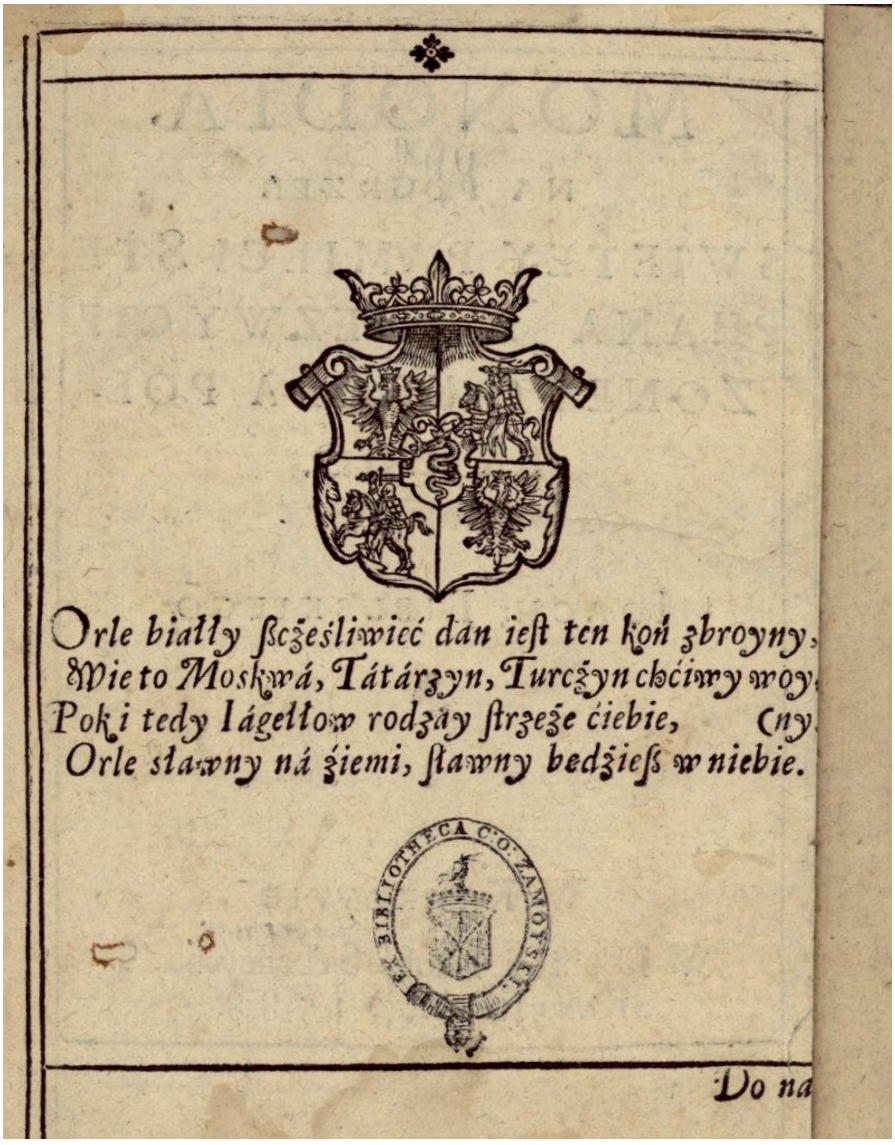
Zmodernizowano pisownię wyrazów pochodzenia obcego (np. *Pollux* → *Polluks, Stephana* → *Stefana*).

Nie ingerowano w dawne formy odmiany wyrazów (np. z *wolej*, z *Persy*).

Form stopnia wyższego i najwyższego nie modernizowano: *naświętszego*, *najaśniejszej*.

Zachowano archaiczną pisownię słów: *Polszcze*, *Jagełłów*, *prze*, *wsze*, *czcione*, *nieposkromne*, *krótce*, *wspomienię*, *weźmi*, *frasunk*, *brana*, *bohatyr*, *smętek*, *spaniałą*, *Niepr*, *sprosny*.

Ligaturę & rozwinięto bez zaznaczania.

J. Bielski, *Monodyja*…, k. tytułowa *verso*, z czterowierszowym stemmatem

Monodyja na pogrzeb świętej pamięci Stefana I, niezwyciężonego króla polskiego

Orle Biały, szczęśliwieć dan jest ten koń zbrojny,
Wie to Moskwa, Tatarzyn, Turczyn chciwy wojny;
Póki tedy Jagełłów rodzaj strzeże ciebie,
Orle, sławny na ziemi, sławny będziesz w niebie.

Do najaśniejszej królowej polskiej, paniej, paniej etc.

Jako nigdy jednego dnia nie masz do roku,
Co by lał deszcz ustawnie z czarnego obłoku,
Tak nie masz tu nikogo, kto by się frasował
Na wieki, płacz i radość łańcuchem Bóg skował.
Oto i ty po smętku masz radość niemałą,
Wielka królowa, widząc swoję krew spaniałą,
Iż to państwo szczęśliwie z wolej Bożej rządzi,
A z dziadów i pradziadów lud nieobcy sądzi.
Więc Bóg miasto potomstwa dał ci krewnych dwoje,
Rodu Jagełłowego, skąd wynikną roje.
Jeśli tedy Latona w szczęściu tu pływała,
Z Cyntyją Apollina iże na świat dała,

TYTUŁ: *Monodyja* – gr. śpiew solowy. Gatunek wywodzący się z dramatu greckiego, często o charakterze lamentacyjnym. Utwory monodyczne wykonywano zazwyczaj przy akompaniamencie instrumentalnym; *Stefana I* – Stefan I Batory (1533–1586) od 1576 roku król Polski, mąż Anny Jagiellonki.

w. 1 *szczęśliwieć* – tu: słusznie; *Orle … koń zbrojny* – sens: autor nawiązuje do elementów obecnych w herbie Rzeczpospolitej: Orła – herbu Korony Polskiej i Pogoni, znaku herbowego Wielkiego Księstwa Litewskiego.

w. 3 *Jagełłów rodzaj* – ród Jagiellonów.

***Do najaśniejszej królowej**…*

w. 1 *nigdy … roku* – sens: nigdy nie dzieje się tak.

w. 2 *ustawnie* – ciągle.

w. 3 *frasował* – niepokoił, martwił.

w. 4 *płacz i radość łańcuchem Bóg skował* – sens: smutek i szczęście są nierozdzielne.

w. 5–10 *Oto i ty po smętku … roje* – sens: Anna Jagiellonka i Stefan Batory nie mieli potomstwa. Po śmierci króla na polskim tronie zasiadł Zygmunt III Waza, po kądzieli Jagiellon, którego liczni synowie, jak wieszczy poeta, dadzą Polsce kolejnych władców z linii jagiellońskiej.

w. 5 *smętku* – smutku, mowa o śmierci Stefana Batorego i żałobie po nim.

w. 6 *swoję krew spaniałą* – swój wspaniały ród.

w. 8 *lud nieobcy* – sens: bliski naród.

w. 9 *miasto* – zamiast; *krewnych dwoje* – mowa o Zygmuncie III Wazie i jego siostrze, Annie Wazównie, dzieciach Katarzyny Jagiellonki, siostry Anny.

w. 11 *Latona* – matka Apolla i Artemidy; *w szczęściu tu pływała* – sens: była szczęśliwa.

w. 12 *Z Cyntyją* – mowa o Artemidzie, siostrze Apollina, Cyntyja to jej przydomek.

Słusznie i ty możesz być między szczęśliwemi
Liczona, oczy pasąc potomkami swemi,
Które aby i z tobą Bóg chował oboje,
Będą go na cytarach błagać pieśni moje.
Proszę jeszcze – posłuchaj pienia żałosnego
O wzięciu nam do nieba Stefana twojego.

Monodyja na pogrzeb królewski

Króla sławnego płaczcie, Muzy moje,
I umarł czy żyw, gdyż prze sprawy swoje
Tu, póki Wisła i Niepr prędki płynie,
Na świecie słynie.

Ledwie był taki po Troi płacz srogi,
Gdy mur ojczyzny legł, on Hektor drogi,
Jaki po Polszcze płacz nieutulony
Jest na wsze strony.

Smutni Polacy płaczą pana swego,
Płaczą Węgrowie Stefana zacnego,
Ziemia słowieńska płacz w niebo wydaje
I greckie kraje.

---

w. 15 *chował* – tu: miał w opiece.

Monodyja na pogrzeb królewski

w. 1–4 *Króla sławnego… słynie* – sens: król nie zmarł, gdyż słynie dzięki swoim czynom.

w. 2 *sprawy* – czyny.

w. 3 Por. J. Kochanowski, *Do Jego M*[*iłości*] *Pana Mikołaja Firleja*: (*Tym twój dziad, Firlej, Mikołaju, słynie, / A póki Wisła, póki Niepr popłynie...*).

w. 6 *Gdy mur ojczyzny legł, on Hektor drogi* – w literaturze antycznej Hektor często określany jest murem Troi, m.in. w *Trojankach* Seneki, jak również w epigramacie *De Hectore*, przypisywanym Pompilianowi lub Maksymianowi; *on* – ów.

w. 7 *nieutulony* – sens: niedający się ukoić.

w. 8 *wsze* – wszystkie.

w. 10 *Węgrowie* – Batory przed objęciem tronu Rzeczypospolitej był już panującym księciem Siedmiogrodu (1571–1586).

w. 11–12 *Ziemia słowieńska … greckie kraje* – mowa o krajach słowiańskich i Grecji, znajdujących się pod tureckim jarzmem. Batory przed śmiercią nie zdążył odbyć wyprawy na Turcję, wobec czego narody te utraciły szansę na wyzwolenie.

Waleczny królu, tyś na Moskiewskiego
Szable swej dobył, ale cię samego
Zwalczyła zła Śmierć, zaczym myśl i siła
Daremna była.

Śmierci, zaźrzałaś imieniu polskiemu
Sławy i szczęścia, i tego, że temu
Ordy tatarskie i Moskwicin duży
Wiecznie nie służy,

Sławny Lach z Persy u wód nie obcuje
Słonych Kaspijskich i nie rozkazuje,
Od Meockich błot do Lodowatego
Morza zimnego.

Król tam, gdzie Polluks i on, co go chwali
Indyja, siedzi, a nadeń co ma-li
Zły świat, niech powie, tam żywot bezpieczny,
Tu kłopot wieczny.

Tu płacz, tam radość jest niedokończona;
Umiera Zazdrość to słysząc, szalona,
Lecz zębem nie tknie, pełna jadu złego,
Króla świętego.

---

w. 15 *zaczym* – więc, dlatego.
w. 17–20 *Śmierci, … nie służy* – Stefan Batory odniósł zwycięstwa militarne nad Tatarami oraz carem Iwanem IV Groźnym (wojna z Rosją 1577–1582).
w. 17 *zaźrzałaś* – pozazdrościłaś; *imieniu polskiemu* – tu: narodowi polskiemu.
w. 19 *duży* – silny.
w. 19–20 *Ordy tatarskie … nie służy* – sens: śmierć sprawiła, że Tatarzy i Moskwa nie zostali podbici przez Polaków.
w. 21–24 *Sławny Lach … Morza zimnego* – mowa o możliwym, pod berłem Batorego, rozszerzeniu granic Polski aż po kraje Persów, Morze Azowskie i Morze Arktyczne.
w. 21 *Sławny Lach* – Lach / Lech – nazwa eponima Lechitów (Polaków); *obcuje* – sąsiaduje.
w. 23–24 *Meockich błot* – Jezioro Meockie, dawna nazwa morza Azowskiego; *Lodowatego / Morza* – Morze Lodowate to Ocean Arktyczny.
w. 25–26 *tam … siedzi* – w niebie; *Polluks* – w mitologii rzymskiej brat bliźniak Kastora. Po śmierci Kastora Zeus przemienił braci w gwiazdozbiór Bliźniąt; *i on, co go chwali Indyja* – mowa prawdopodobnie o Dionizosie / Bakchusie; por. J. Kochanowski, *El.* IV 2; *on* – ów.
w. 27 *bezpieczny* – wolny od troski.
w. 29 *niedokończona* – nieskończona, wieczna.
w. 30 *Zazdrość* – Invidia, uosobiona zawiść, niechęć.

Słońca, gwiazd jaśniej między niewinnemi
Anioły świeci, pod nogami swemi
Świat mając; królu, miej nad ulubioną
Polską Koroną

Ojcowskie oko i bądź jej łaskawy,
I szczęść na ziemi wszystkie nasze sprawy –
Będziesz mieć ołtarz od nas poświęcony
Tu, pod Tryjony,

I grób z marmuru, gdzie o pewnej dobie
Polska z ukłony dary odda tobie;
Kości twe w złoto będą oprawione,
Za święte czcione.

Napis Stefanowi I, niezwyciężonemu monarsze polskiemu

„Przed cesarzem pierwszy głos w sławnej Polszcze miałem,
Zamieszane królestwo w cale zachowałem,
Nieposłusznym utarłem nieposkromne rogi
I on tyran moskiewski nie był mi nic srogi.
Krótce: wszystkom zwyciężył krom samej Zazdrości,
Ta jest cnocie przeciwna, ta w grób kładzie kości.
Wspomieniesz, Polsko, potym, żeś miała dobrego
Ze mnie króla – nie króla, lecz ojca prawego."

---

w. 33–34 *Słońca … świeci* – sens: król na niebie świeci pomiędzy aniołami, mocniej niż słońce i gwiazdy.
w. 38 *szczęść* – spraw, by się dobrze wiodły.
w. 40 *Tryjony* – gwiazdozbiory Wielkiej i Małej Niedźwiedzicy, peryfraza północy.
w. 41 *o pewnej dobie* – w odpowiednim czasie.

Napis Stefanowi I…

w. 1 *Przed cesarzem pierwszy głos w sławnej Polszcze miałem* – sens: ceniono mnie bardziej niż cesarza. Pierwotnie na króla Polski przez senatorów wybrany został Maksymilian II Habsburg, nie został jednak zaakceptowany przez szlachtę (zjazd w Jędrzejowie) i ostatecznie to Batory objął polski tron.
w. 2 *Zamieszane* – będące w nieładzie, podzielone; *w cale* – w całości, w jedności.
w. 3 *utarłem nieposkromne rogi* – w odniesieniu do: poskromić kogoś (NKPP, „Róg", 13); *nieposkromne* – harde, nieposkromione.
w. 4 *on* – ów; *tyran moskiewski* – mowa o Iwanie IV Groźnym (1530–1584).
w. 5 *krom* – oprócz.
w. 5–6 Motyw konfliktu zazdrości i cnoty obecny jest przykładowo w Pieśni XII *Ksiąg wtórych* J. Kochanowskiego por. *Nie masz, i po drugi raz nie masz wątpliwości, / Żeby cnota miała być kiedy bez zazdrości: / Jako cień nieodstępny ciała naszladuje, / Tak za cnotą w też tropy zazdrość postępuje*. Kwestia „nierozerwalności" zazdrości i cnoty pojawia się także m.in. w dziełach Erazma z Rotterdamu i mogła stanowić inspirację dla twórczości Kochanowskiego.
w. 8 *prawego* – tu: prawdziwego.

Pamiątka P[anu] Jakubowi Strusowi, staroście chmielnickiemu, od Joach[ima] Bielskiego nie bez żalu napisana

Do Jaśnie Wielmożnego Pana, P[ana] Mikołaja Zebrzydowskiego, wojewody lubelskiego, starosty krak[owskiego], hetmana nadwornego

Z ojca hetmana, sam także hetmanie,
(Tak i lwa ojca lew syn nie ostanie),
Tęć książkę daję na tę drogę nową
I z nią cię żegnam. Mając siłę zdrową,
Służ, jakoś począł, ojczyźnie życzliwie,
A jedź i przyjedź zaś do nas szczęśliwie.

Pamiątka P[anu] Jakubowi Strusowi, staroście chmielnickiemu, od Joach[ima] Bielskiego napisana

Śliczna Erato, weźmi cytrę złotą,
A ja przy cytrze zaśpiewam z ochotą
O sławnym mężu, co oto na czele
Dał gardło śmiele.

TYTUŁ: *Jakubowi Strusowi* – Jakub Struś (ur. ? – zm. 1589 r.) herbu Korczak, rotmistrz husarski, starosta chmielnicki od 1583 r. W 1575 r. na czele stukonnej roty wraz z bratem brał udział w walce z Tatarami na Podolu pod rozkazami tamtejszego wojewody, Mikołaja Mieleckiego. W latach 1577–1578 dowodził dwustukonną rotą husarską, a w latach 1578–1579 stukonną rotą husarską. Był aktywny w czasie wojen z Moskwą w latach 1579–1581 i brał udział we wszystkich wyprawach Batorego. W schyłkowym okresie rządów Batorego przebywał na Podolu. W 1589 r. bił się pod Baworowem, gdzie zginął z rąk Tatarów. Zob. Byliński, 2006–2007, s. 461–462; Plewczyński, 2020, s.129.

[DEDYKACJA:] *Do… Mikołaja Zebrzydowskiego* – Mikołaj Zebrzydowski (ur. 1553 r. – zm. 1620 r.), starosta generalny krakowski od 1585 r., hetman od 1588, w 1589 rotmistrz wojska powiatowego województwa krakowskiego, wojewoda lubelski od 1589.

w. 1 Z *ojca hetmana* – mowa o Florianie Zebrzydowskim, herbu Radwan, (ok. 1520–1566), hetmanie nadwornym w latach 1552–1562 i hetmanie wojsk zaciężnych w kampanii 1561–1562.

w. 2 *Tak i lwa ojca … ostanie* – sens: nie będzie gorszy od ojca. Por. Horacy, *Carm*. IV 4, 29–32: *Fortes creantur fortibus et bonis…*; wers stanowi parafrazę horacjańskiego toposu dziedziczenia przymiotów po przodkach.

w. 3 *na tę drogę nową* – prawdopodobnie mowa o podróży Mikołaja Zebrzydowskiego do Warszawy, gdzie w kwietniu 1589 r. na sejmie pacyfikacyjnym zatwierdzono ratyfikację traktatu bytomsko-będzińskiego (Zebrzydowski był sygnatariuszem traktatu). Możliwe jednak, że „nowa droga" ma znaczenie metaforyczne i odnosi się ogólnie do nowych godności Zebrzydowskiego. W 1589 r. otrzymał nominację na urząd wojewody lubelskiego i został mianowany rotmistrzem województwa krakowskiego.

w. 4 *siłę zdrową* – mając odpowiednie siły.

Pamiątka…

w. 1 *Erato* – jedna z dziewięciu muz, opiekunka liryki miłosnej.

I legł od ręki, ach, tatarskiej srogiej
Za miłe zdrowie swej ojczyzny drogiej,
Nad które nie masz nic ani milszego,
Ani droższego!

Lecz mi żal wielki słowa z ust wyjmuje
A język targnie, głowę frasunk psuje.
I snadź nie oschły jeszcze napojone
Krwią pola płone,

W której pohańcy szable swe maczali
A serce mężne sobie wydzierali.
Tak cię ten z dawna mierzi dom Strusowy,
Rodzie Chamowy.

Już to szesnaście mogił w polu stoi,
Przedsię sie potkać żaden Strus nie boi
Z złym Tatarzynem, serce sie nie strzyma,
A żal poddyma.

Lecz też niejedna lęże od nich głowa
I teraz legła tam u Baworowa,

---

w. 4 *dał gardło* – oddał życie.
w. 6 *zdrowie* – życie (uratował ojczyznę od śmierci).
w. 10 *język targnie* – sens: odbiera mowę; *frasunk* – troska, kłopot, zmartwienie.
w. 11 *snadź* – zapewne.
w. 12 *pola płone* – tu: puste, dzikie pola.
w. 13 *pohańcy* – poganie.
w. 15 z *dawna mierzi* – od dawna budzi niechęć, gniew; *dom Strusowy* – ród Strusów, słynnych obrońców południowo-wschodnich granic Rzeczpospolitej.
w. 16 *Rodzie Chamowy* – mowa o Tatarach; *Chamowy* – pochodzący od Chama, syna Noego.
w. 17 *Już to … stoi* – w herbarzu Kaspra Niesieckiego mowa o najbardziej znanych rycerzach z rodu Strusów; byli nimi: bracia Feliks i Jerzy, Jakub, starosta chmielnicki, Stanisław, starosta bracławski i winnicki, oraz drugi Jakub, starosta chmielnicki (Niesiecki, 1841, s. 538–539).
w. 18 *Przedsię* – jednak, mimo to; *potkać* – stoczyć walkę, bitwę.
w. 20 *poddyma* – sens: budzi ochotę do walki.
w. 21 *lęże od nich głowa* – sens: niejeden polegnie.
w. 22 *u Baworowa* – Baworów, zamek na południe od Tarnopola. Miejsce bitwy stoczonej z oblegającymi zamek Tatarami. W 1589 r. przedstawiciele rodu, z Jakubem Strusem na czele, wraz z rotami Potockich, Podlodowskiego oraz oddziałem okolicznej szlachty, ruszyli na oblegany przez Tatarów zamek Baworów. W bitwie brał także udział brat Jakuba – Jerzy, starosta bracławski. Por. Bielski, 1856, s. 1620: „Acz pod Baworowem nawiększa bitwa była; gdzie dowiedziawszy się pohańcy, że tam siostra kanclerzowa Włodkowa uszła na ten zamek, mocno tego zamku dobyć chcieli, jakoż już w miasteczku i w przygrodku byli, bo tak oślep chłopi na strzelbę i w staw leźli nie dbając nic, choć ich bito i tonęli. Acz im na odsiecz przyszedł Jakub Struś mąż niepospolity z rotą swą, także Potockich, Podlodowskich roty,

Bo gdy pohańcy szli k zamku potężnie,
Strus je bił mężnie.

A jako Greki gromił Hektor sławny
Albo Herkules, on bohatyr dawny,
Łamał centaury ony konnonogie
Lubo lwy srogie,

Lubo złą hydrę, tak i Strus Tatary
Tam łamał i słał Persefonie w dary.
Lecz na ostatku też legł między niemi
Piersiami swemi.

Szlachetny duchu, to ty już tam pijesz
Napój niebieski i z anioły żyjesz,
Próżen trosk ludzkich, a twe imię wszędzie
Tu słynąć będzie.

Rota też jego wszystka zemrzeć woli
Aniżeli pić łzy wiecznie w niewoli;
Wzięt Podlodowski, a lud jego snadnie
Na placu padnie.

Uszli Kozacy, zbito Charlińskiego,
Ranny Potocki pocztu nie zbył swego.

---

i ziemian okolicznych poczet niemały. Potkali się z nimi dosyć mężnie tak, iż Tatarowie jęli im ustępować. A gdy Struś nazbyt chciwie był zapalony przeciwko im, ogarnion od wielkości, zabit i rozsiekan, i rota jego wszystka prawie zbita, i drugim się dostało. Tamże Podlodowscy dwa, Warszawski, Koryciński, i inni byli pojmani; którzy potem za okupem niemałym wyszli. A Korycińskiego Bielecki, mając z nim dawną przyjaźń, darmo puścił".

w. 26 *on* – ów.

w. 27–29 *Albo Herkules … złą hydrę* – odniesienie do dwunastu prac Herkulesa, do których należały m.in.: zabicie lwa nemejskiego i hydry lernejskiej. Podczas innej przygody walczył z centaurami i uśmiercił dwunastu z nich.

w. 27 *łamał* – tu: wyniszczał; *centaury ony konnonogie* – centaury o końskich nogach; centaury – mitologiczne potwory, pół ludzie, pół konie; *ony* – owe.

w. 28 *lubo* – lub, albo.

w. 30 *łamał* – zwalczał; *słał Persefonie w dary* – przen. zabijał.

w. 34 *Napój niebieski* – nektar.

w. 35 *Próżen trosk* – pozbawiony utrapień, kłopotów.

w. 37 *Rota* – oddział wojskowy.

w. 39 *Podlodowski* – Mikołaj Podlodowski h. Janina, rotmistrz królewski. W trakcie bitwy pod Baworowem (jesień 1589) wzięty do niewoli, z której wyszedł za okupem; *snadnie* – łatwo.

w. 41 *Charlińskiego* – rotmistrz arkebuzerów. Mowa o pokonanym przez Tatarów oddziale Charlińskiego.

w. 42 *Potocki* – Jan Potocki h. Pilawa (1552–1611), starosta podolski w latach 1588–1611; *pocztu nie zbył swego* – nie zostawił swoich żołnierzy. Jego rota także walczyła pod Baworowem.

Nie wspomnię inszych wiele potrzeb z tymi
Pohańcy złymi,

Lecz ich dochowam czasowi innemu
I sławne męże wiekowi przyszłemu
Zalecę, teraz Strusa rymy swymi
Płaczę smutnymi.

Którego śmiercią nie ciesz się, zdradliwa
Ręko tatarska, acz szczuka nieżywa,
Jej ostre zęby na twe złe zostały,
Będą kąsały.

Jest i brat jeszcze żyw na wasze szyje,
Żal znakomity na marmurze ryje,
Owa i jeszcze rozsieje wnęk nowy
Tatarskie głowy.

Woła krew zawsze do sprawiedliwości,
Będą wołały pomsty i te kości,
Które, daj Boże, by już miękko spały
I swój wczas miały.

Na grób, dryjady, wonną lipę sieczcie,
A nimfy kwiatki zawsze nowe mieccie,
Wy, cni rycerze, proporzec postawcie,
Muzy, wiersz dajcie:

---

w. 43 *potrzeb* – potyczek, bitew.
w. 45 *Lecz ich dochowam czasowi innemu* – sens: będę o nich mówił przy innej okazji.
w. 50 *acz* – choć; *szczuka* – szczupak. Por. NKPP, s. 8 („Szczupak").
w. 51 *na twe złe* – na twoją zgubę.
w. 53 *Jest i brat jeszcze żyw* – mowa o Jerzym Strusie, bracie Jakuba. Po zakończeniu oblężenia Baworowa Jerzy odnalazł ciało brata na polu walki i zorganizował mu uroczysty pogrzeb, zob. Byliński, 2006–2007, s. 461.
w. 55 *rozsieje wnęk* – wnuk rozproszy.
w. 59 *miękko* – wygodnie.
w. 60 *wczas* – odpoczynek.
w. 61 *dryjady* –w mitologii greckiej nimfy drzew; *lipę sieczcie* – tnijcie kwiaty lipy. Por. J. Kochanowski, *Fr* II, 98, w. 9–10: *Mieccie kwiatki na ten grób panny i młodzieńcy! / A jej szlachetne kości przyodziejcie wieńcy.*
w. 62 *mieccie* – rzucajcie.
w. 63 *proporzec postawcie* – mowa o chorągwiach umieszczanych na grobach poległych rycerzy, częstokroć zastępujących nagrobek.

„Tu Strus, co umarł za ojczyznę, leży,
Lecz żyje, dokąd dzień za nocą bieży".
A ty wdziej, Polsko, płaszcz na się żałosny
I ubiór sprosny,

A płacz swych synów ciężkiego więzienia
I pań uczciwych srogiego zelżenia,
Płacz, iż Podole popiołem stanęło
A krwią spłynęło.

Na ten mord srogi przedtym niebo drżało
I teraz płacze, w Wiśle wód przybrało,
Urósł Niestr łzami, Bug pochopny w biegu
Wylewa z brzegu.

Poszli do Wołoch pohańcy i z plony;
Łup dzielą: tu sprzęt kościelny zniesiony,
Tu srebro, złoto, tu więźniowie wszędzie
Stoją na rzędzie.

Turczyn sie k temu tu do nas gotuje
A na nas ostrej szable poprawuje.
Lubo to nasza swawola sprawiła,
Lubo to była

Rada tajemna Króla Naświętszego?
Dalej co będzie? Na łonie Samego

---

w. 66 *Lecz żyje, dokąd dzień za nocą bieży* – topos trwania w pamięci po kres czasów.
w. 67 *płaszcz … żałosny* – mowa o ubiorze wierzchnim w kolorze czarnym, przeznaczonym do noszenia w czasie trwania żałoby po zmarłym.
w. 68 *sprosny* – prosty, nieozdobny, plugawy.
w. 70 *zelżenia* – znieważenia, pohańbienia.
w. 71 *popiołem stanęło* – zostało spalone.
w. 73 *Na ten mord srogi przedtym niebo drżało* – sens: mowa o prodigiach, znakach zapowiadających nieszczęście.
w. 75 *Niestr* – Dniestr, rzeka, płynie przez Podole do Morza Czarnego; *pochopny w biegu* – sens: prędki, wartki.
w. 77 *do Wołoch* – mowa o Wołoszczyźnie, historycznej krainie położonej na terenie Rumunii; *z plony* – z jasyrem.
w. 78 *zniesiony* – tu: zebrany.
w. 80 *na rzędzie* – jeden za drugim.
w. 81 *do nas gotuje* – wybiera się do nas, zamyśla o nas.
w. 82 *szable poprawuje* – tu: ostrzy szablę.
w. 83 *Lubo* – lub, albo; *swawola* – nadużywanie wolności.
w. 85 *Rada tajemna* – skryty wyrok.
w. 86 *Samego* – Boga.

To już jest. A wy z Bogiem w nie, Polanie,
Stąd klęska na nie.

Przyjdzie, to wiemy, tylko sie możnemu
Panu ukorzmy. On ludowi swemu
Da broń, gdy raczy, na pohańca złego,
Gdyż to bicz Jego.

Do zbrój, do koni, precz domowe wczasy!
Precz zbytnie stroje! Dobrze jako naszy
Starszy chodzili. Precz ubiory różne,
Utraty próżne!

Zgoda niech wiąże chrześcijańskie pany,
Rzeskie książęta wiedzie na pogany;
O was gra, Niemcy, idzie, szczęście nasze –
Zwycięstwo wasze.

Wasz to mur Polska, daj, nieprzełomiony,
Brana to wasza i straż ze złej strony,
Wasza by i to, gdzie by pochybiła,
Pewnie zła była.

---

w. 87 *a wy z Bogiem w nie* – wojska polskie dzięki orędownictwu Boga pokonają pogan.
w. 93 *wczasy* – wygody.
w. 94 *zbytnie* – przesadne, zbytkowne.
w. 95 *starszy* – przodkowie.
w. 96 *utraty próżne* – niepotrzebne rozrzutności.
w. 97–100 *Zgoda niech wiąże… Zwycięstwo wasze* – sens: zachęta skierowana do państw Rzeszy niemieckiej, aby zjednoczyli się przeciwko wspólnemu wrogowi – Tatarom.
w. 98 *Rzeskie* – Rzeszy Niemieckiej.
w. 101 *nieprzełomiony* – nie do zniszczenia.
w. 102 *brana* – brama, wejście do budynku.
w. 103 *pochybiła* – zawiodła.

Bibliografia podmiotowa

Bielski, J. (1962). *Carmina Latina. Nunc primum in unum volumen collecta*. Wyd. T. Bieńkowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Bielski, J. (1910). *Nagrobek Hawryle Hołubkowi, wodzowi kozackiemu niepospolitemu*. W: J. Czubek (oprac.). *Joachima Bielskiego „Pieśń nowa o szczęśliwej potrzebie pod Byczyną" i Bartosza Paprockiego odpowiedź* (s. 19). Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Bielski, J. (1910). *Nagrobek Mikołajowi Kiermańskiemu, sławnemu rotmistrzowi pieszemu*. W: J. Czubek (oprac.). *Joachima Bielskiego „Pieśń nowa o szczęśliwej potrzebie pod Byczyną" i Bartosza Paprockiego odpowiedź* (s. 19). Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Bielski, J. (1856). *Kronika polska*. T. 3. Sanok: K. Pollak.

Bielski, J. (1588). *Monodyja na pogrzeb świętej pamięci Stefana I, niezwyciężonego króla polskiego*. Kraków: J. Siebeneicher. Pobrane z: https://polona.pl/preview/c7259bc9-27a4-4716-b9f0-56db9c859899 (dostęp: 16.01.2026).

Bielski, J. (1589). *Pamiątka panu Jakubowi Strusowi, staroście chmielnickiemu*. Kraków: J. Siebeneicher. Pobrane z: https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/4229/edition/4075/content (dostęp: 16.01.2026).

Joachima Bielskiego „Pieśń nowa o szczęśliwej potrzebie pod Byczyną" i Bartosza Paprockiego odpowiedź (1910). Oprac. J. Czubek. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Kochanowski, J. (2018). *Poematy okolicznościowe*. Oprac. R. Krzywy. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.

Kochanowski, J. (1580). *Treny*. Kraków: Drukarnia Łazarzowa.

Kochanowski, J. (1584). *Nagrobek Stanisławowi Strusowi*. W: *Fraszki Jana Kochanowskiego*. Kraków: Drukarnia Łazarzowa.

Paprocki, B. (1578). *Gniazdo cnoty*. Kraków: A. Piotrkowczyk.

Sęp-Szarzyński, M. (1601). *O Strusie, który zabit na Rastawicy od Tatarów Roku Pańskiego*. W: J. Szarzyński (wyd.). *Rytmy abo wiersze polskie*.

Bibliografia przedmiotowa

Barycz, H. (1936). Joachim Bielski. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 2. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Besala, J. (1992). *Stefan Batory*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Breitmeier, K. (1928). *Joachim Bielski. Biografia*. Jasło: K. Breitmeier.

Budzyński, J. (1985). *Horacjanizm w liryce polsko-łacińskiej renesansu i baroku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Byliński, J. (2006–2007). Struś Jakub. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 44. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Hendzel, J. (2017). Obraz Achillesa i Hektora w poezji rzymskiej. Prolegomena. *Collectanea Philologica*, *XX*, 63–79.

Kapuścik, J., Podgórski, W.J. (1970). *Poeci żołnierzom 1410–1945*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.

Maciejowski, W. (1852). *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830*. T. 3. Warszawa: S. Orgelbrand.

Nehring, W. (1860). *O historykach polskich szesnastego wieku. O życiu i pismach Joachima Bielskiego*. Poznań: J. Żupański.
Niesiecki, K. (1841). *Herbarz polski*. T. 8. Lipsk: J. Bobrowicz.
Nowak-Dłużewski, J. (1969). *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Pierwsi królowie elekcyjni*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
Plewczyński, M. (2020). *Wojny i wojskowość Polska XVI wieku lata 1576–1599*. T. 3. Oświęcim: Napoleon V.
Sokołowska, J. (red.) (1959). *Poeci renesansu. Antologia*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
Szczerbicka-Ślęk, L. (1964). *Duma staropolska. Z dziejów poezji melicznej*. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe.
Zawadzki, R. (2016). Poeta i jego król. Wiersz alcejski (Carmen 3, 1) Joachima Bielskiego do Zygmunta III Wazy. *Irydion. Literatura – Teatr – Kultura*, *2*, 37–50.
Żukowska, K. (red.) (1997). *Poeci polscy od średniowiecza do baroku*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Joachim Bielski's "Monodyja na pogrzeb świętej pamięci Stefana I, niezwyciężonego króla polskiego" and "Pamiątka panu Jakubowi Strusowi, staroście chmielnickiemu": An Annotated Edition of Two Late-Sixteenth-Century Funeral Works

Summary

The article presents two works by Joachim Bielski belonging to the tradition of funerary poetry, published between 1599 and 1589, which have not yet received a scholarly edition. The first, "Monodyja na pogrzeb świętej pamięci Stefana I, niezwyciężonego króla polskiego", is a panegyric composed on the death of Stephen Báthory; the second, "Pamiątka panu Jakubowi Strusowi, staroście chmielnickiemu", is an epitaph for Jakub Strus, a borderland cavalry commander. Both works constitute valuable examples of late-sixteenth-century funerary poetry and broaden our perspective on the literary output of Joachim Bielski, who is chiefly associated with completing the "Kronika polska", begun by his father, the historian Marcin Bielski.

Słowa kluczowe: Joachim Bielski, Stefan Batory, poezja funeralna, wczesny barok, edycja

Keywords: Joachim Bielski, Stephen Báthory, funerary poetry, early Baroque, scholarly edition